

Zsidó Ferenc

MEGHÖKKENTŐ HÉTKÖZNAPISÁG

– Patak Márta: Enyhítő körülmények között –

Mindig jó érzéssel tölti el az embert (kritikust), valahányszor új hanggal találkozik az irodalomban. Patak Márta *Enyhítő körülmények között*¹ című prózakötetét azzal a felszabadultsággal vettem kézbe, hogy a szerzőről előzetesen nem tudok jószerevével semmit, személyesség, preconcepciók nem befolyásolhatnak, beszéljenek hát magukért az írások!

A műfajmegjelölés: „n_v_ll_k”. Ezzel a kis játékkal a szerző kitágítja a szövegek mozgásterét, jelzi, hogy olykor többről, máskor kevesebbről van szó. Valóban, klasszikus novella mellett elég gyakran felbukkannak itt rövidebb karcolatok és amolyan kis snettek, jelenetek, gegek is. Amúgy majd mindenik szöveg in medias res indul, nincsenek felvezetések, a milióteremtés is csupán egy-két szavas. Az ábrázolt világ mégis ismerős: hétköznapi emberek bizarrságuk ellenére átlagos élethelyzetei jelennek meg. Az ábrázolás szenvtelensége azt sugallja: bár többnyire drámai, „erős” határhelyzetekről van szó, ezek nem képezik különösebb izgalom tárgyát, annyira részei mindennapjainknak. Amint azt a kötet cím is jelzi, ezek a kisemberek saját élethelyzeteik, körülményeik foglyai, cselekedeteik ezekkel magyarázhatók, olykor gonoszságukra, önzésükre is ez jelenthet csupán enyhítő körülményt. Ilyen értelemben a kötet novellafüzerként is olvasható, a címmel behatárolt tematika végig meghatározó marad, más-más formában és közegben, de újra és újra feltűnik.

A nyitó novella izgalmas, némiképp bizarr, ugyanakkor visszafogottan realista: a szívátültetésen átesett női énelbeszélő „megörökli” a donor érzéseit, megszereti annak feleségét, Anettet. „Mi ketten összetartozunk, hisz akárhogy legyen is, Gábor szíve dobog bennem.” Más emberré válik, eltávolodik férjétől, Misitől, nemsokára intim kapcsolatba kerül Anettel. És választás elé kerül: „(...) vagy odaállok Misi elé, és akármilyen fájdalmas is, kertelés nélkül elmondom neki, őt is nagyon szeretem, de nekem most már végleg melletted a helyem.” A mű nyitott

---

1 Scolar Kiadó, Budapest, 2017.

marad (akárcsak a kötet legtöbb darabja), az olvasó azonban érzi: természetes, ha megtörténik, aminek meg kell történnie. Patak Márta ebben a szövegben új megvilágításba helyezi, újraértelmezi kliséinket: ha a szív a szerelem hordozója, akkor nyilvánvaló, hogy testet cserélhet, a befogadónak pedig esélye sincs felvenni a harcot az elemi „csapás” ellen.

Az imént realizmust említettem: van a kötetben (kakukktójásként?) olyan novella is, amelyik a móríci realizmus/naturalizmust turbózza meg némi devianciával, Ágnes-asszonyos utánérzéssel. *A kuvaszlány halála* ott folytatódik, ahol a Mórícz, esetleg Mikszáth novellái befejeződnek: falusi környezet, ösztönlények, ótestamentumi bűnök. Sebestyén Fábíán felesége belehal a szülésbe, a tanácstalan férj a kis porontyot odateszi az anyakuvasz mellé, az asszonyt elkaparja a fagyos földben. A kislány növéget, a kutyát anyjaként kísérgeti. Aztán megtörténik a tragédia: a vadászok tévedésből lelövik a kuvaszt gyerekestől. „Sebestyén Fábíán hazavitte a kuvaszt, a gyereket, és még az éjjel nekiállt koporsót csinálni”. Miután leülte a börtönöveket, ott folytatta, ahol abbahagyta: „kiballagott a három kereszttel a temetőbe”. A klasszikus bűn és bűnhődés motívuma ez, így a 21. századra némiképp anakronisztikus díszletek közepette, ugyanakkor sodró, filmnovella-szerű tálalásban.

A kötet sajátos hangját és egyediségét a különleges elbeszélői nézőpontok választása adja. Bár ezek a nézőpontok nem mindig hitelesek, a szokatlanságuk folytán mégis érdekesek, megkapóak. Gyakorta férfi a narrátor-főszereplő, Gustav Flaubert vagy Németh László óta tudjuk, hogy férfi író képes hitelesen ábrázolni a női lelket, nos, Patak Mártának is sikerül belebújni a férfilelekbe. Egyik kedvencem a kötetből – már a határontúliség ábrázolása miatt is – a *Két dezertőr*, melyben néhány újvidéki fiatal elmenekül az egyre fenyegetőbb szerb nacionalizmus elől, és letelepedik Debrecenben. Patak Márta hitelesen ír arról az „egyszerre nyomasztó és felszabadító érzés”-ről, amikor egy határon túli magyar átlépi Magyarország határát, amikor rájön, hogy ott nem ismerik, fogalmuk sincs, min ment át, mit érez, miért olyan „búval bélelt”, miért olyan más. Marad annak döbbenete, hogy ezt a másságot sem megmagyarázni, sem levetkőzni nem lehet. Tán nem is kell. (Az ex-Jugoszláv-téma a *Rekontra* című írásban is előfordul, egy klasszikus bűnügyi sztori formájában, de további bűnügyi novellát is találunk a kötetben, például *Az Ördög-árok előtt* címűt.)

A kötet visszatérő témái a betegségek (pl. demencia), öregség (2 novella is szól az öregotthonról), a házastársi kapcsolat kiürülése, szülő-gyerek kapcsolat. Bár többnyire erősek a szövegek, mivel sok (rövid) írás található a kötetben, óhatatlanul előjön az önismétlés, a közepére némiképp „kifárad” az olvasó, talán néhány sekélyesebb darabot nem ártott volna kihagyni, a könyv úgy pörgősebb, fittebb lett volna, és még mindig elég testes (ebben a formájában 254 oldal). Úgy tűnik, nem könnyű túllépni azon az (egy kissé talán kiadói elváráson is múló) igyekezeten, hogy „nagy” könyvet tegyen le a szerző az asztalra.

A túlságosan elemző, értelmező kötetcímet nem számítva, a címadás erőssége Patak Mártának (elég, ha csak a figyelemfelkeltő *Térdpapucsol vegyenekre*, vagy a *Céklatesten sikló acélkésre* gondolunk), s azok jól feleselnek a tartalommal, új megvilágításba helyezve a megszokottat. A megfásult emberi kapcsolatokból való kitérés kényszerét érzékletesen ábrázolja például a *Próbatétel* című írás: „Nem akarok most belegondolni, mi történt az elmúlt huszonöt év alatt. Egyre gyakrabban érzem, úgy elrepült, mintha nem is én éltem volna közben” (...) „viszi előre a tehetetlenség, és megy minden a maga unalmas, egyhangú sivárságában, és eltelik közben az élet.” Ezekben a sorokban némi szentimentalista önsajnálát is felbukkan, akárcsak az *Áramszünet* című írásban, melyben a női főszereplő az áramszünetet felhasználva elvileg megpróbál közel férkőzni testi-lelkileg távol lévő férjéhez, de a gátlások már túl erősek. A kielégítetlen érzelmek egy pillanatra démoni ötlettel hozakodnak elő („odatartaná ezt a pici lángot mindenhez, ami éghető”), végül a megszokás erősebbnek bizonyul: „Nem kártyázunk?” A *Mindhalál*ig ilyen szempontból már túlhajsolt történet: egy több mint húsz éve tartó szerelmi háromszögről, melyben a hoppon maradt hölgytag-nak nincs tudomása semmiről, mert „már régen nem azonos nyelvet beszélnek.”

A *Nővérek* monológja sokkal megkapóbb: a beteg testvérét ápoló nő kimondja minden sérelmét, megfogalmazza undorát, amellyel a kiszolgáltatottságában önző nővére életjelzéseit fogadja, majd erőt véve magán, viszi neki a gyümölcsöt: mást nem tehet, ezt kívánja a konvenció, az erkölcs. De a gondolat szabadsága még adott.

E sorozatból némiképp kilóg a *Gyilkosság a gesztenyefa alatt* című szöveg, melyben nagy potenciál van, talán nem eléggé kiaknázva. Az alapötlet: az emberi gonoszság abszurd öncélúsága. A meghökkenő

történet szerint Cili néninek azért kellett meghalnia, mert a gyilkosa: „csak ki akarta próbálni, milyen érzés, amikor valaki pusztá kézzel megfojt egy öregasszonyt a gesztenyefa alatt”.

Jellemzéseket alig kapunk, többnyire cselekedeteik révén ismerjük meg a szereplőket, de olykor azért felbukkan egy-egy általános érvényű megállapítás, mint például a nőkről az, hogy: „Ehhez értenek mind, egyformán. Kérdéseket feltenni, olyanokat, amelyeneket a másik szeretne hallani” (*Meghalnék értetek*).

A *Méltányolható körülmények híján* még egyszer visszautal a kötet címre, mintha összefoglalná mindazt, amit a könyv eddig nyújtott, ars poeticának is tekinthető. A körülményeket „valamelyest nyilván érzékeltetni kell majd, (...) hiszen aki nem élt akkor, az nem tudhatja, milyen volt a kor levegője”, de – folytatja a vallomást tévő narrátor – „akkor sem elég indok mindenre a pusztá körülmény”. Patak Márta tehát nem akarja mindenáron felmenteni hőseit tetteik következményei alól, ugyanakkor együttérzéssel ábrázolja botlásait, egyfajta végzet-szerűséget láttatva sorsukban.

Az utolsó írás, a *Nagymama leszek nemsokára* a másság elfogadásának újabb erőpróbája, visszautal a nyitó darabra, így keretbe foglalja a kötetet. Meghökkenítő az alaphelyzet: Péter, aki már gyermekkorában lány szeretett volna lenni, ötvenvalahány évesen, felesége halála után elérkezettnek látja az időt a nemi identitáscserére, nevet változtat, azzal az elhatározással, hogy „minden erőmmel igyekeznem kell, hogy ne csak a nevemben, hanem valóban Judit lehessenek.” Új személyi igazolványának megszerzését egyfajta ünnepként fogja fel, meghívja nevelt lányát, az búcsúzásakor bejelenti: „Nagyi leszel, apa!” És kitör belőlük a sírás, először görcsösen, aztán a felvállalás örömeivel, megkönnyebbülten, kacagásra váltva. Van még hát katarzisz az életünkben, ha az más is!

A kötetet összességében láttatva: a visszatérő tematika, a korlátozott mozgásterű hősök felvonultatása miatt kijelenthető, hogy a kevesebb több lett volna, de így is sok az értékes, a hétköznapiságot meghökkenítően ábrázoló írás. Ami mindenképpen nóvum: beismerteti velünk, hogy a bűn, a betegség, a rossz, a más bennünk, velünk együtt él, megnyilvánulásai olykor megdöbbentőek, mégis természetesek. Ilyen értelemben az *Enyhítő körülmények között* korántsem hiábavaló vállalkozás.